DR. VELJKO RUS O SOCIALNI DRŽAVI IN DRUŽBI BLAGINJE

V okviru prireditev ob Dnevu Univerze je na Višji šoli za socialne delavce v sredo, 5. decembra 1990, potekal razgovor z dr. ***Veljkom Rusom****, ki je predstavljal svojo zadnjo knjigo z naslovom SOCIALNA DRŽAVA IN DRUŽBA BLAGINJE, ki je izšla pri založbi Domus.*

Dr. Veljko Rus: "Najprej bom poskušal nakazati nekaj vidikov, ki jih smatram za relevantne pri oblikovanju socialne politike. Začel bom s *kulturološkim vidikom* ali z vrednostno orientacijo, ki bi naj bila osnova za oblikovanje osnovnih vrednot ali vrednostne usmerjenosti socialne politike. Nato bom govoril o *sociološkem pristopu*, o odnosu med sociologijo in socialno politiko, ker se mi zdi, da sociologija pravzaprav opredeljuje funkcije socialne politike. Kot tretjega bom navedel *politološki vidik*, ki bi naj opredelil *institucionalni sistem*, v katerega se socialna politika umešča, oz. sistem socialne politike, ki bi naj bil nosilec kontinuitete socialnega dela in učinkovite realizacije socialne politike. Lahko bi govorili še o četrtem, torej o *ekonomskem vidiku*, ki pa je tako ali tako pretirano poudarjen. Menim, da je ta trenutek v tem prostoru to manj važen vidik socialne politike.

Kulturološki vidik. Sedanji čas me zelo spominja na konec druge svetovne vojne, ko se je naša takratna oblast obnašala, kot da je v letu nič, kot da se pred tem ni nič dogajalo. Če hočemo graditi neko vrednostno orientacijo na področju socialne politike, moramo izhajati iz kritične analize prejšnje dobe. Zakaj? V tem kritičnem odnosu do preteklosti je *vir kontinuitete in diskontinuitete hkrati*. Zaradi tega posvečam v svoji knjigi precej prostora *negativni in pozitivni utopiji* prejšnje družbe in tudi socialni politiki, kakor se je takrat izoblikovala. Moja osnovna teza je, da je t.i. "negativna utopija" nekaj, kar je v *socialističnih gibanjih* in v *socialističnih sistemih* skupnega. Skupna obema pa je t.i. *negativna utopija*, ki se nanaša na zahtevo po ukinitvi razrednih neenakosti oz. socialnih privilegijev. V kolikor je bil tudi marksizem kot ideologija usmerjen v ukinjanje razrednih privilegijev, je bil po mojem mišljenju smotern sistem. Menim, da bi država tudi v postsoci-

alističnih družbah morala biti usmerjena v zmanjševanje ali omejevanje socialnih privilegijev. Vendar je to potem prej problem *pravičnosti* in *nepravičnosti*, kot pa problem *enakosti* in *neenakosti*. In tu prihaja do neke fundamentale korekcije prejšnjega koncepta socialne enakosti kot neke "neomejene vrednote", kot vrednote, ki je nikoli ni bilo dovolj.

Boj proti monopolom na področju ekonomske dejavnosti, ali pa proti privilegijem na področju socialne dejavnosti, absolutno ni v nasprotju z *liberalnimi vrednotami*, ampak je pogoj za procese *liberalizacije* t.i. socialističnih konceptov. Seveda je omenjeni socialistični koncept ukinjanja razrednih neenakosti manj perspektiven, saj vsebuje elemente kolektivne enakosti, ki jih najbrž v postsocialistični družbi ne bomo več zagovarjali. Prvič, šlo je namreč za izenačevanje razredov, kolektivitet, ne pa za *individualno izenačevanje*, torej za izenačevanje ljudi. Drugič, negativen element je bil tudi v tem, da je bil poudarek na *končni enakosti*, ne pa na *izhodiščni*; težilo se je k temu, da bi bili vsi čimbolj enaki v uživanju socialnih dobrobiti, ne pa da bi bili vsi čimbolj enaki v štartni osnovi. Manj se je poudarjal liberalni koncept *enakih možnosti*, kot se je poudarjala *enakost rezultatov*. Kot vemo, je koncept enakih možnosti koncept, ki ga zagovarjajo socialdemokratske stranke. Sicer pa lahko rečemo, da je ta koncept sprejet kot splošno veljavni socialni regulativ v vseh razvitih industrijskih družbah. Tretjič, tisto, kar je po mojem tudi treba kritično obravnavati v polpreteklem konceptu enakosti kot osnovne kategorije v socialni politiki, je t.i. "pozitivna utopija". Ta je bila vezana na geslo "*vsakemu po njegovih potrebah*". Ta t.i. *komunistični koncept* je seveda utopičen in v bistvu absurden, saj predpostavlja neomejeno bogastvo ali pa zelo omejene potrebe prebivalstva. Zanimivo je, da je tudi Engels govoril o tem, da je socializem popolnoma normalen in predvidljiv socialni sistem, dokler ima za cilj odpravo razrednih privilegijev, medtem ko sta oba, Marx in Engels, govorjenje o ustvarjanju neke družbe popolne enakosti v smislu, da bodo vsi dobivali po potrebah, smatrala kot nevarno utopijo. Od takih utopij se moramo torej posloviti.

Kot orientacijo za prihodnost pa jemljem predvsem Rawlsovo knjigo, ki ima naslov *The Theory Of Justice*, in ki je resda izšla že pred dvajsetimi leti, vendar se še vedno intenzivno obravnava v politoloških, socioloških in ekonomskih krogih na Zahodu. To je teorija, ki poskuša koncipirati socialni sistem, ki temelji na pojmu *pravičnosti*, ne pa na pojmu *enakosti*. Točneje, na pojmu *pravične enakosti* in *pravične neenakosti*. Gre za to, da ne težimo k *maksimalni enakosti*, ampak k *optimalni enakosti*. Maksimalna je tista, ki so jo skušali uveljaviti socialistični režimi, optimalna enakost pa je tista, ki je koncipirana kot pravična. Kaj je pravična enakost in kaj nepravična, je odprto vprašanje, na katerega vsaka družba drugače odgovarja. Vsekakor sta zanimiva vsaj dva koncepta t.i. "pravične enakosti oz. neenakosti":

1. Rawls npr. meni, da je vsaka ekonomska neenakost pravična oz. upravičena toliko časa, dokler ta ne ogroža standarda oz. statusa najnižjega sloja v družbi. Ekonomska ali socialna neenakost lahko raste toliko časa, dokler koristi tudi najnižjim slojem. Čim pa neenakost škoduje tem slojem, postaja po njegovem konceptu nepravična. To je torej zelo fleksibilen model, ki omogoča zelo fleksibilno regulacijo socialne politike.

2. Potem so tu še koncepti, ki so jih razvili postmarksisti, ki jih ne zanima več bogatenje ljudi, pač pa le zaščita spodnjih slojev. Osnovni problem socialne politike je, da preprečuje marginalizacijo posameznikov, slojev, generacij ali celih regij. Menim, da je generacijska neenakost v tem trenutku najbolj problematična. Pri tem ne mislim samo na pravice otrok, ampak predvsem na vse večje probleme izobraževanja in zaposlovanja mladine. Sicer pa je cilj postmarksistično zasnovane socialne politike v tem, da naj bi bila socialna politika tako razvita oz. tako organizirana, da nihče niti kot posameznik niti kot pripadnik sloja ali generacije ne bi bil potisnjen na družbeno obrobje.

Sociološki pristop se ukvarja predvsem s funkcijo socialne politike. Kaj je funkcija socialne politike? Odgovor na to vprašanje moramo iskati v analizi učinkov socialne politike na socialno strukturo. Naš osnovni problem ni izenačevanje ljudi ali slojev, niti kolektivna niti individualna enakost, ampak omejevanje privilegijev in preprečevanje marginalizacije. Seveda je vprašanje, če lahko z obojim opravimo hkrati.

Družbeno strukturo lahko gledamo z dveh vidikov. Lahko govorimo o t.i. *privilegiranih* ali *eksploatatorskih razredih* po eni, in o *depreviligiranih* oz. *eksploatiranih razredih* po drugi strani. To je marksistični pogled na družbeno strukturo. V tem primeru je v ospredju problem socialnih privilegijev.

V nemarksističnih teorijah družbene stratifikacije po navadi govorimo o *prispevku oz. kontribuciji* ter o *prejemku ali retribuciji*. S tega vidika dobimo naslednje štiri skupine: a) skupine, ki veliko dajo družbi in veliko od nje dobijo; b) tiste, ki malo dajejo in veliko dobijo; c) tiste, ki veliko dajejo in malo dobijo; d) skupine, ki malo dajo in malo dobijo.

Poglejmo tabelo:

RETRIBUCIJA	KONTRIBUCIJA +	KONTRIBUCIJA -
+	A. CENTRALIZIRANI	B. PRIVILEGIRANI
-	C. DEPRIVILIGIRANI	D. MARGINALIZIRANI

Skupina (a) ni privilegirana, kljub temu, da je premožna, ker je veliko dala in veliko dobila, ker je to rezultat prispevkov, ki jih daje družbi. Tu je problem marksizma, ki trpa v isti koš skupino (a) in skupino (b), torej vse premožne sloje, ne glede na to, ali so "upravičeno" premožni ali ne, na drugi strani pa trpa v isti koš skupini (c) in (d), torej depriviligirane in marginalizirane. Problem socialističnih družb je v tem, da so razlikovale ljudi le glede na retribucijo, glede na to, koliko so *imeli*: Tako so jemale enim in drugim, zaslužnim in privilegiranim, tistim, ki jim je pripadalo več in tistim, ki jim ni. To je bil problem celotne socialne regulacije v socialističnih družbah. Mi sociologi menimo, da bi morala biti socialna politika usmerjena v demarginalizacijo kot tudi v deprivilegizacijo. Seveda sta to dve različni funkciji namenjeni dvema različnima družbenima skupinama. Vprašanje pa je, kako izpeljati demarginalizacijo?

Claus Offe meni, da je mogoče demarginalizirati tako, da se dohodki popolnoma ločijo od dela oz. kontribucija od retribucije. Pri marginalnih skupinah se ne bi smeli ukvarjati z vprašanjem, kaj te skupine prispevajo, temveč bi morali striktno vztrajati na stališču, da revščine ne moremo dopustiti. *Szusza Ferge* iz Madžarske pa meni, da moramo problem demarginalizacije reševati radikalneje, in sicer s tem, da ustvarjamo bolj dostopne zaposlitve, ki ljudem omogočajo dostop do dohodka in hkrati dovolj kvalitetne, ki zagotavljajo, da se od dohodka da preživeti. Ameriški sociologi navajajo, da je v Ameriki ogromno tako preprostih delovnih mest, ki so tako slabo plačana, da ljudje ne morejo preživeti. Kakšna bo razrešitev teh težav? Verjetno bodo ekonomisti rekli: raje gremo na to, da trg oblikuje delo in regulira delitev dela, kot pa da si država zdaj izmišlja nova delovna mesta. Moje mnenje pa je, da gremo na uvajanje t.i. *osnovnega državljanskega dohodka*, ki ga zagovarja vse večje število ekonomistov. Zanimivo, da za to idejo v Sloveniji še nisem dobil podpore, ne med sociologi, ne med politologi itd., sem jo pa dobil pri nekaterih ekonomistih. Z ODD se namreč ne rešujejo samo socialni problemi, ampak se ureja vrsta ekonomskih vprašanj.

Državna regulativa ekonomije, ki je dostikrat okorna, škodljiva in preveč intervencijska, se s tem na nek način umika, saj se z ODD reši veliko vprašanj socialne politike, s tem ko je vzpostavljena *socialna mreža*. Pri uvajanju ODD se moramo izogniti dvema skrajnostima: a) zelo nizkemu ODD, ki ljudem pravzaprav ne pomaga v stiski, in b) zelo visokemu, ki bi bil tako zahteven, da bi povzročil revolto davkoplačevalcev. Ene in druge skrajnosti se lahko izognemo na več načinov. Eden od njih je ta, da postopoma zvišujemo ODD. Skoraj vse programe reduciramo na ta ODD. Za *socialno administriranje* pa potem ostane urejanje posebnih zadev, ki se nanašajo na invalidnine, bolezni, smrt, itd. Ti programi ostanejo, a tudi ti že upoštevajo ODD. Če nekdo dobi recimo tri tisoč din ODD, se to upošteva pri osebnem dohodku. Z uvedbo ODD bi se bistveno skrčilo in poenostavilo t.i. socialno administriranje. ODD je manjši kot minimalni dohodek; ker je manjši, tudi ne stimulira nezaposlenosti, hkrati pa vendarle rešuje probleme teh ljudi na dovolj časten način, ker jim ni treba, kot se reče, prositi za podporo.

Politološki vidik se nanaša na politični sistem oz. na institucioalni sistem, v katerem se socialna politika uveljavlja in reproducira. Osnovni problem, ki ga s tega vidika obravnavam, je tudi izražen v naslovu moje knjige: *Socialna država in družba blaginje*. Menim, da je nesmiselno govoriti o državi blaginje ali pa o socialni družbi, kot je nesmiselno, če bi govorili o "civilni državi" ali o "pravni družbi". Družba nima instrumentov za pravno urejanje družbenega življenja. Niti nima država mehanizmov, ki bi spodbujali spontano družbeno življenje. Če hočemo ljudem zagotavljati socialno varnost, jo lahko zagotovi le država in ne družba. Vemo, da je država ustanovljena zato, da varuje svoje člane, državljane. Ko pa govorimo o socialni blaginji oz. o kvaliteti življenja - ali še več - o sreči, je jasno, da zanjo lahko skrbijo državljani sami. Po tradicionalnem paternalističnem konceptu socialne politike naj bi država skrbela za socialno blaginjo svojih državljanov. Liberalno usmerjeni sociologi si ne želijo sistema "organizirane sreče", ampak menijo, da naj bi se ljudje sami med seboj osrečevali in to na privatni ter prostovoljni osnovi.

V zadnjem poglavju svoje knjige obravnavam posledice, ki nastanejo tedaj, če socialna država prodira v področje družbe blaginje. Govorim tudi o destruktivni funkciji države, če le-ta poskuša namesto zasebne, prostovoljne solidarnosti uveljavljati nasilno solidarnost, kar se kaže tudi v rušenju primarnih skupin.

Kakšna naj bi torej bila "socialna država"? V osnutku nove slovenske ustave se definira Slovenija kot pravna in socialna država, kar pa v nadaljnem tekstu ni zadosti upoštevano. Z izhodiščnim načelom se strinjam, saj temelji na tistih dveh vrednotah, ki sta Nemčiji omogočili stabilno in relativno učinkovito regulacijo socialnih procesov. Dejansko je bil s tem, ko so se

socialdemokrati zavzemali za *socialno državo*, konservativci pa za *pravno državo*, dosežen kompromis: za konservativne krščanske demokrate je bila socialna država maksimum možne socializacije klasičnega kapitalizma, za socialdemokrate je bil to minimum, od katerega se gre naprej. Socialna država je bila nekakšna stična točka med enimi in drugimi in osnova trajnega političnega kompromisa. Pojem *pravna država* so Nemci poudarjali zaradi tega, da ne bi bilo kakršnekoli asociacije na Hitlerjevo socialno državo, ki je bila kot socialna izredno razvita, ki pa seveda ni bila pravna država. Omogočala je maksimalno socialno varnost in minimalno politično varnost. Na sintezi *pravne* in *socialne države* nastaja kvalitativno nova država. Po eni strani odmirajo nekatere stare funkcije države, po drugi pa se krepijo nekatere nove funkcije države. Lahko bi rekli, da gre za resnično metamorfozo države. Tisto, kar danes zamerim DEMOSu je, da govori o državi na star način, saj poudarja oblast, vlado, itd. Gre za obujanje stare države tipa *Ancien Regime*. Moderna država ni oblastniška politična država, ampak je predvsem sistem javne uprave, v katero spada socialna politika. Če pa se krepi administrativna država in slabi socialna, potem imamo opraviti z nazadnjaško politiko.

Po mojem prepričanju se sedaj preveč grozi z ekonomskimi sankcijami. Grozi se z izgubo delovnega mesta, s padcem standarda itd. Takšna politika je kontraproduktivna, saj strah hromi ljudi. Družboslovci poudarjajo nasprotno: varnost pri delu, pri naložbah, itd. Jaz se sicer zavzemam za *varnost dela*, ne pa za *varnost delovnega mesta*, sicer začne socialna politika blokirati ekonomsko. Socialna politika je lahko močno razvita, vendar mora biti funkcionalna, ne sme biti antiproduktivna.

Naj na koncu opozorim na odnos med sociologijo-socialno politiko in socialnim delom. Sociologi zadnje čase pogosto razpravljajo o "smrti sociologije". Zdi se, kot da sociologija ne more prestopiti prek univerzitetnih zidov v družbo. Še vedno je v bistvu analitično-deskriptivna veda, ki daje sicer boljše deskriptivne analize kot ekonomija. Njen pristop je bolj kompleksen, kot pri drugih družbenih vedah. Vendar je podobna zdravniku, ki zna dati diagnozo, terapije pa ne. S tega vidika bi - po mojem - sociologija še potrebovala socialno politiko in socialno delo, ki sta njeni naravni področji praktičnega udejstvovanja. Razmerje med sociologijo in socialnim delom bi lahko opredelili tudi takole: sociologi naj analizirajo in tudi sugerirajo določene ukrepe, ki so v zvezi z učinki socialne politike na socilano stratifikacijo in na socialno mobilnost. Socialna politika namreč vse bolj vpliva na socialno stratifikacijo. Socialno stratifikacijo v tem primeru smatramo za odvisno variablo.

Nekateri skandinavski avtorji menijo, de je danes v skandinavskih državah socialna politika tista, ki v večji meri kroji socialno stratifikacijo

kot ekonomija in politika skupaj. Seveda lahko socialno stratifikacijo obravnavamo kot neodvisno variablo. S tem v zvezi menijo nekateri sociologi, da sta tako ekonomija kot socialna politika determinirani z obstoječo socialno strukturo družbe. Ne glede na ideologijo sta obe zgolj instrument reprodukcije obstoječe socialne stratifikacije."

Pripravil Milko Poštrak